

CONTRIBUȚII PRIVIND DEZVOLTAREA COMERȚULUI BOTOȘĂNEAN DIN SECOLUL AL XVI-LEA PÎNĂ LA 1900

de ȘT. DRAGOMIR

Din vremuri străvechi, cu mult înainte de formarea statului feudal — Moldova, teritoriul de la răsăritul munților Carpați a fost străbătut de importante drumuri comerciale, care făceau legătura între Europa Centrală și ținuturile Mării Negre. Unul din aceste drumuri mergea pe valea Siretului, trecînd apoi în Țara Romînească; altul se îndrepta spre ținuturile tătărăști, ajungînd la Chilia și Cetatea Albă, importante porturi la Dunăre și Marea Neagră.

De-a lungul acestor drumuri, pe teritoriul Moldovei se constată prezența unui mare număr de orașe a căror existență a fost consemnată în documentele vremii. Într-o listă de așezări a misionarilor franciscani de la 1345 se amintește printre orașele din „vicariatul Rusiei” și târgurile din Moldova: Siret, Baia și Chilia¹. Botoșanii deci nu apar printre cele mai vechi orașe ale Moldovei. Primele informații se găsesc în cronica lui Grigore Ureche, unde vorbindu-se despre expediția tătarilor de la 1439 se arată că aceștia „au prădatu și au arsu pînă la Botoșani, și au arsu și târgul Botășenii”².

La sfîrșitul sec. XV Ștefan cel Mare a zidit la Botoșani curțile domnești și biserica Sf. Neculai Popăuți (1496). La adăpostul zidurilor curților domnești mulți dintre orașeni precum și negustorii în trecere și meșteșugarii veniți de prin împrejurimi se simțeau mai în siguranță, își desfășeau mărfurile lor, contribuind astfel la dezvoltarea economică a târgului.

Primele acte emise de cancelaria moldovenească în care se arată că Botoșanii deveniseră o așezare urbană, datează din timpul lui Petru Rareș. La un an de la înscăunarea sa, în mai 1528, domnul scrie o scrisoare în care menționează târgul Botoșani „în opid(o) Batusan”³.

¹ P. P. Panaitescu..., *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova*, (sec. XIV—XVII), București, 1957, p. 413.

² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, E.S.P.L.A., 1956, p. 76.

³ C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. II, partea a II-a, ed. a 3-a, București, 1940, pag. 44.

În 1530 și 1531 Petru Rareș se află tot la Botoșani de unde scrie scrisori de afaceri brașovenilor¹.

Așadar potrivit celor mai sus arătate rezultă că orașul Botoșani căpătase la sfârșitul sec. XV și începutul secolului XVI o deosebită dezvoltare, ca centru economic, politic și administrativ.

I. DATE PRIVIND DEZVOLTAREA COMERȚULUI BOTOȘĂNEAN PÎNĂ LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XVIII-lea

Dezvoltarea forțelor de producție la Botoșani a permis prezența pe piața locală a unor mari cantități de vite, oi, cereale precum și a feluritelor mărfuri meșteșugărești ca blănuri, piei tăbăcite, piei crude, vinuri, făină, care intrau în circuitul comercial. Vinderea și cumpărarea unora din mărfuri se făceau pe piața permanentă a orașului, în târgul vechi, în dughene și prăvălii, numit și târgul de jos, iar a vitelor și a cerealelor în târgul nou, numit târgul de sus, sau târgul boilor, al cailor, al făinii unde se țineau târgurile săptămânale și anuale iar maroacele sau bilciurile. În același timp meșteșugarii și negustorii din Botoșani desfăceau mărfurile lor și peste hotare în țările vecine.

Prezența morilor în ocolul târgului este un indiciu că la Botoșani, încă de la începutul secolului al XVII-lea a început să se practice comerțul cu făină². Dar, din cauza secetelor repetate din acest secol și a prădăciunilor oștilor turcești, tătarăști etc. care au invadat Moldova, comerțul cu făină nu a cunoscut o dezvoltare mai însemnată decât spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea.

Locul unde se vindea făina, adică partea de jos a orașului, cu timpul a căpătat denumirea de târgul făinii. Numărul dughenelor și al negustorilor care se ocupau cu comerțul de făină crescând, cei care vroiau să se îndeletnicească cu acest comerț n-au mai avut loc unde să-și construiască dughenele lor în vechiul târg al făinii, mutându-se pe deal lângă cimitirul bisericii Albe. Pe la 1720 s-a ajuns la un conflict între negustorii rămași în vale și cei din deal, conflict care a ajuns pînă la domnitor. În cartea sa către târgoveții din Botoșani domnitorul Grigore Ghica hotărăște ca târgul făinii să nu se mai mute din deal, din locul lui de unde s-a vîndut și pînă acum³. Peste 21 de ani conflictul a reizbucnit. La 1742, Antioh Caragea vornic de Botoșani, luînd în cercetare conflictul a stabilit că târgul este în deal de vreo 20 de ani, „și este cu cale așezat, de vreme ce din vale, unde s-a vîndut făina în tre-

¹ Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Fălticeni, 1926, pag. 8.

² Radu Mihnea, în prima sa domnie (1616—1619) dăruiește mănăstirii Solca două sate, Mănăstireni și Costești, cu mori pe Siret „care fusese atîrnătoare de ocolul Botoșani”. Uricariul, vol. XVII, pag. 297. Vezi și Th. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. I, (1507—1653), 1933, p. 183.

³ Dumitru Z. Furnică, *Din istoria comerțului la romîni*, București, 1908, p. 15.

cută vreme, îndeșindu-se casele, n-au unde sta carăle“¹. Vornicul hotărâște ca tirgul făinii să rămână în deal, dar altă marfă afără de făină acolo să nu se mai vîndă“ iar bacalii și pîinea (pita) și alte mărunțișuri să se vîndă la vale în tirgul vechi ca să aibă cu toții alisveriş și hrană“².

Un articol de comerț pentru care Botoșanii se bucură de mare faimă și astăzi erau pieile de miel. Documentele dovedesc că meșteșugul prelucraturii pieilor e destul de vechi la Botoșani. La 1742 întilnim la Botoșani pe Toader blănaru³, la 1747 documentele îl pomenesc pe Ștefan Blebe blănarul⁴. O dată cu dezvoltarea meșteșugului s-a dezvoltat și comerțul cu aceste produse, deoarece se știe că în această perioadă meșteșugarii mai erau încă și vînzătorii produselor lor. La 1768 a fost înființată la Botoșani breasla blănarilor⁵. În acest an erau 30 de blănari care și-au ales staroste pe Andrei Slicariu⁶. Breasla avea drept scop printre altele de a apăra pe blănari de concurența altor negustori. Așa după cum rezultă dintr-o scrisoare de mai tîrziu (1797) cu comerțul produselor din blăni se mai ocupau și armenii, care vindeau diferite straie malotele, cațaveici, cu felurite (gujulii)⁷.

Comerțul cu bătălii „mărfuri mărunte“ este în creștere. La 1742 este pomenită la Botoșani „ulița bătăliilor“⁸. Comerțul cu bătălii începuse să intereseze tot mai mulți negustori de vreme ce dughenile cu bătălii erau obiectul unor importante și dese vînzări și cumpărări la Botoșani. La 1737 Tănase Hagi bărbierul cu soția sa, Lupa, vinde lui Cărști, fiul lui Goilav, și Lucăi o dugheană bătălie pentru 100 de lei⁹. La fel în 1742, se vinde o dugheană cu bătălii pentru 130 de lei „bani noi“¹⁰.

Primele informații documentare privind comerțul botoșănean, cu tirgurile din țările vecine, datează din timpul domniei lui Petru Rareș. La 24 noiembrie 1542, domnul expediază din Botoșani spre vînzare la Bistrița, un număr mare de porci, cerînd bistrițenilor să-i repare un ceasornic și să-i plătească o datorie¹¹.

La puțin timp după prima mențiune documentară la Botoșani a luat ființă unul din cele mai vechi iarmaroc de vite, din Moldova. Despre acest mare iarmaroc pomeneste Petru Șchiopul în scrisoarea sa către negustorii lioveni din 8 ianuarie 1579. În scrisoarea amintită se arată „cum că din vechime locul nundineloru era în Botoșeni“¹². La acest iarmaroc veneau în număr mare negustori evrei din Polonia, pentru a

¹ Arthur Gorovei, *op. cit.*, p. 336—337.

² *Ibidem*.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII, București, 1904, pag. 123.

⁴ Idem, *Studii și documente*, vol. V., București 1903, p. 245.

⁵ Idem, *Breasla blănarilor din Botoșani*. (Analele Acad. Romîne, seria a II-a, Tom. XXXIV, București, 1911—1912), pag. 1.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, pag. 10.

⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 122.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 8.

¹² Arhiva istorică, vol. I, București, 1865, pag. 174.

cumpăra vitele albe pe care le exportau apoi pînă la Danzig și de acolo în Anglia și aduceau cu ei postavuri leșești¹. Mai tîrziu marele iarmaroc a fost mutat mai aproape de granița cu Polonia, la Sipeș și în satul Lențești și apoi la Hotin. În 1561, marele iarmaroc de vite nu mai era la Botoșani. În acest an mari negustori din Liiov, ca, Melchior Hase, veneau la Hotin, unde se mutase bilciul cel mare de boi, despre care unii boieri și negustori pretindeau că ar fi fost mai întîi la Botoșani². Foarte căutați pentru calitățile lor, atît în țară cît și peste hotare erau caii. Se explică astfel prețurile lor ridicate față de prețurile pămîntului, chiar după mutarea iarmarocului. Pentru 4 cai al căror preț a fost fixat la 4000 aspri, în 1586, Petre Șchiopul dăruiește jupînesei lui Albotă și fiului ei Gheorghe Albotel, un vladnic în Vlădeni pe Jijia³.

Mutarea iarmarocului și instituirea asupra Moldovei a greului jug otoman au provocat o stare îndelungată de lîncezire a comerțului de vite botoșănean peste hotare. Ca urmare a mutării iarmarocului au decăzut și celealte soiuri de comerț, care se practicau în zilele iarmarocului. În această stare a găsit Botoșanii negustorul rus Trifon Korobeinikov care mergea la Constantinopol, pe la 1593, descriîndu-l ca pe „un sat ca și Șefăneștii în care sînt trei biserici și 450 de case”, încheind cu mențiunea destul de vagă „făcîndu-se și tîrg”⁴.

Comerțul cu vite peste hotare, în sec. al XVII-lea, este sporadic. Vitele se cumpărau în număr mic și numai în măsura în care era posibilă sustragerea de la apăsătorul jug otoman. O scrisoare a lui Vasile Lupu de la 27 mai 1635 vorbește despre niște negustori bistrițeni care au cumpărat 6 boi și 11 vaci de la călugării din Coșula⁵. Tîrgurile și iarmaroacele din vechime, din aceste părți ale Moldovei, mai rămăseseră doar în amintirea oamenilor. În jurnalul principelui Iacob Sobieschi privind campania polonă în Moldova din 1686, se arată că la retragerea lor prin nordul Moldovei, ajungînd polonezii la Oroseni, s-au oprit pe locul unde odinioară „se țineau tîrgurile, bilciurile moldovenesti”⁶.

În secolul al XVIII-lea, comerțul cu vite era încă departe de a fi ajuns la importanța pe care putea s-o aibă în viața economică a orașului. Vitele erau vîndute pe plan local cît și în tîrgurile din țările vecine. O scrisoare a vornicilor de Botoșani din 1706 vorbește de negustorii bistrițeni care veneau la Botoșani de unde cumpărau boi⁷. La 1742 este pomenit, la Botoșani, un iarmaroc de vite⁸ la care veneau negustori turci din Hotin și negustori armeni pentru a lua vite pe care le treceau apoi la Cernăuți, Mohilău și Soroca⁹. Negustorii turci o făceau și pe

¹ N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1906, p. 111.

² Idem, *Istoria comerțului românesc. Epoca veche*, București, 1925, pag. 186.

³ *Uricariul XXV*, pag. 289.

⁴ N. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, București, 1928, vol. I, ed. a II-a, p. 261.

⁵ Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 8.

⁶ Al. Lapedatu, *Campania polonă în Moldova la 1686*, București, 1933, p. 13/291.

⁷ N. Iorga, *Istoria Romînilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 171.

⁸ Arthur Gorovei, *op. cit.*, pag. 331.

⁹ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, 1925, pag. 35.

intermediarii cumpărând pentru polonezi boi de la Roman și Botoșani¹. Menținerea comerțului cu vite a târgului Botoșani, în condițiile monopolului turcesc, se datorește în mare parte și poziției sale geografice. Fiind mai îndepărtat de centrele principale ale Moldovei, unde controlul turcilor era mai riguros, Botoșanii puteau întreține comerțul cu vite cu târgurile din țările vecine. De altfel așa cum rezultă din cele de mai sus înșiși negustorii turci contribuiau la întreținerea unor astfel de legături comerciale. Comerțul cu vite, frânat vreme îndelungată de apăsătorul monopol turcesc, va cunoaște o dezvoltare înfloritoare după încheierea tratatului de la Kuciuk-Kainargi (1774).

Un articol de vânzare, foarte căutat în străinătate erau vinurile produse în această regiune, renumite prin ieftinătatea lor². Dezobry și Bachelet au arătat că Germania întreținea în vremea aceea un intens comerț de vinuri cu Botoșanii³. În această vreme Botoșanii erau o mare piață și depozit de unde se ducea vinul din Moldova în Polonia, în țarăcăzească, în Ungaria și în țările nemțești⁴.

Un rol însemnat în dezvoltarea relațiilor comerciale ale târgului l-au avut armenii care s-au stabilit la Botoșani, după ce târgul a devenit un centru însemnat, venind din alte orașe ale Moldovei. Pe la 1550, un armean din Botoșani, Ivasco, ginerele lui Bogdan Sahac cumpăra cai moldovenești și căldări cu două torți spre a merge cu ele în Polonia⁵. În 1557, la bilciul de la Liiov, alături de negustori din Iași, Suceava și Siret, mergea și negustorul armean Hagigadur din Botoșani care ducea pe lingă boi, piei crude de cerb, postavuri croite și vin moldovenesc⁶.

Practicarea comerțului pe plan local, bazat pe produsele populației locale explică prezența la Botoșani, la începutul sec. al XVII-lea, a unui mare număr de târgoveți printre ei și negustori. În 1609 sînt pomeniți Armenii Hanco, Chirilă și românii Mosul, Ștefan și Condrea⁷. Într-un act de vânzare din 1610 sînt pomeniți, la Botoșani, negustorii armeni Olbeini armeanul, Haceris armean, Gricico și Agopsa armean, Drăganu Tevtulu și Bilaîu⁸.

Dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului pe plan local a determinat o nouă dezvoltare a târgului și a comerțului botoșănean. Atrăși de perspectiva unor afaceri fructuoase, într-un oraș mai îndepărtat de principalele căi urmate de armatele otomane în campaniile lor împotriva Poloniei, din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, un număr tot mai însemnat de negustori s-au așezat la Botoșani. Pe la 1662 armenii își

¹ Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 330.

² D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, E.S.P.L.A., 1956, pag. 78.

³ Alex. Papadopol-Calimah, *Notiță Istorică despre orașul Botoșani*, București, 1887, pag. 8.

⁴ *Ibidem*, pag. 57.

⁵ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca veche*, București, 1925, p. 136.

⁶ *Ibidem*, p. 186.

⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V., p. 214.

⁸ *Arhiva Istorică*, vol. III, p. 209.

aveau nemeasnicul lor, pe David¹. Pe la 1670 se dau mărturii despre „tîrgoveții rumîni și armeanî de tîrg la Botoșani”².

La sfîrșitul sec. al XVII-lea, bunăstarea negustorilor botoșăneni crește. Cu banii pe care îi au cumpără dughene în tîrg sau pămînt în satele din împrejurimi. În 1699, Pavăl și cu femeia lui, Maria, vînd lui Ivan Trincupul, armean din Botoșani, dugheana lor cu o cămară din mijlocul tîrgului, pentru 48 de lei³.

Atrași de prosperitatea tîrgului, la Botoșani în sec. al XVIII-lea, vin mulți negustori străini: turci, evrei, greci, din care mulți se vor stabili aici. Pe la 1731, găsim la Botoșani pe Umir Turcull și Ali Besleaga care împrumutau bani celor săraci ce „se îndatorau a da o oaie, ôri prune, nuci, în loc de bani”⁴. Profitînd de situația lor, negustorii turci se dedau la abuzuri bătînd pe oameni, luînd de la ei îndoît și întreit decît le dădeau și la porunca domnitorilor nu se supuneau⁵. Pentru a pune capăt acestor abuzuri, domnitorul Constantin Mavrocordat a adus la Iași un ceauș împărătesc care urma să vină la Botoșani și Suceava spre a pune capăt abuzurilor negustorilor turci⁶.

Vin în număr tot mai mare negustori evrei; în documente sînt pomeniți ca vînzători de horilcă. În 1742 exista o breaslă a evreilor din Botoșani; într-un act semnează Mihai Pevetul și credincios breslei jidovești⁷. La 1745, Ioan Vodă fiul lui Constantin Mavrocordat se adresa tuturor tîrgoveților moldoveni și armeni, jidovi și alții din tîrgul de sus din orașul Botoșani⁸. La Botoșani trăiesc și negustori greci. În 1750 Theodor, negustor grec din Botoșani, vinde o casă lui Enache Dascălu⁹.

Ca urmare a creșterii producției de mărfuri pe plan local, legăturile Botoșanilor cu tîrgurile din apropiere s-au dezvoltat. Negustorii botoșăneni mergeau cu mărfurile lor la Suceava, Dorohoi și în alte tîrguri din nordul Moldovei. La 1735 este pomenit drumul cel mare ce merge de la Suceava la Botoșani¹⁰. În 1744 este menționat drumul mare ce vine de la Dorohoi la Botoșani¹¹, iar pe la 1761, în Suceava, este amintit un loc bun rezervat botoșănenilor „în dricul dulgherilor din capul tîrgului” unde să-și întindă marfa lor, „la fața tîrgului la uliță”¹².

Dezvoltarea comerțului botoșănean este menționată și în însemnările călătorilor străini care au trecut pe la Botoșani în această vreme. În 1762 abatele Boscowich care călătorea cu un fost ambasador la

¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V., p. 222.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 225.

⁴ N. Iorga, *Istoria comerțului romînesc*. Epoca mai nouă, p. 31.

⁵ Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 330.

⁶ *Ibidem*, pag. 331.

⁷ *Ibidem*, pag. 75.

⁸ N. Iorga, *Istoria comerțului romînesc*. Epoca mai nouă, p. 40.

⁹ *Uricariul, XXII*, pag. 375.

¹⁰ N. Iorga, *Studii și Documente*, XI, București, 1906, pag. 58.

¹¹ Gh. Ghibănescu, *Dorohoiul, Studii și documente*, Iași, 1924, pag. 26.

¹² Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 332.

Constantinopol, trecînd prin Botoșani, remarcă în tîrg un număr mare de prăvălii din lemn și din zid, care aveau geamuri bune la ferestre, fapt ce dovedește bunăstarea negustorilor botoșăneni. În 1763, geologul austriac Hacquet, descriînd bilciul din Botoșani arată că „...se aduce aici pentru cumpărători foarte luxoși, marfă englesă, francesă, stofe turcești scumpe pentru femei, năfrâmi frumoase sau tulpăne”². Același arată că bilciul din Botoșani e mai frecventat decît oricare alt oraș din Austria³.

Legăturile comerciale din ce în ce mai dezvoltate între orașele Botoșani, Suceava și Dorohoi dovedesc formarea unei piețe lărgite în această parte a Moldovei. Fiînd situat într-o regiune unde se practica agricultura, creșterea vitelor și a oilor producătoare de piei de calitate superioară și nu prea îndepărtată de regiunile muntoase, Botoșanii au devenit în scurtă vreme centrul cel mai important al acestei piețe. Prin însăși poziția sa geografică și în baza tradiționalelor legături comerciale, această piață gravitează mai mult spre Polonia și Austria, spre tîrgurile din nordul Transilvaniei și spre Bucovina, care din 1775 a fost ocupată de austrieci.

II. DATE PRIVIND CREȘTEREA COMERȚULUI BOTOȘĂNEAN DE LA JUMĂTATEA SEC. AL XVIII-lea PÎNĂ LA JUMĂTATEA SEC. AL XIX-lea

De la jumătatea secolului al XVIII-lea, ca urmare a dezvoltării forțelor de producție și a apariției unor noi relații de producție, orînduirea feudală a intrat în plină destrămare. De mare însemnătate pentru dezvoltarea economică a Țării Românești și Moldovei a fost pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774) care a creat condiții favorabile pentru dezvoltarea comerțului botoșănean atît pe plan intern cît și pe plan extern.

Comerțul cu vite care, vreme îndelungată, a avut de suferit din cauza monopolului turcesc a început din nou să înflorească. Știrile imediat următoare tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi dovedesc aceasta. În 1776, la Botoșani este menționat tîrgul boilor „unde vameșii domnului își aveau ceardacul”⁴. În 1796 este pomenit tîrgul vechi al cailor pentru a fi deosebit de tîrgul cailor mai nou⁵. Și călătorii străini, în trecere prin Botoșani, dau mărturie privind comerțul cu vite. După cum afirmă călătorul polonez Mikoscha, în trecere prin tîrg pe la 1782, la Botoșani era în fiecare săptămînă tîrg de vite și de cai la care ar fi putut veni și negustori din Polonia⁶.

Condițiile create de tratatul de la Kuciuk-Kainargi au stimulat și dezvoltarea celorlalte ramuri ale comerțului botoșănean. Au crescut

¹ N. Iorga, *Istoria Romînilor în chipuri și icoane*, p. 176.

² Idem, *Istoria romînilor prin călători*, ed. a II-a, vol. III, 1929, pag. 27.

³ *Ibidem*.

⁴ N. Iorga, *Istoria Romînilor în chipuri și icoane*, p. 173.

⁵ Idem, *Studii și documente*, vol. VII, pag. 138.

⁶ Idem, *Istoria romînilor prin călători*, București, 1929, vol. III, p. 32.

vinzările și cumpărările de produse meșteșugărești, făină și alte mărunțișuri. Negoțul cu băcănii și cu rachiu atrage pe mulți din negustorii târgului. În februarie 1778, bacalii obțin de la Constantin Moruzi un hrisov în baza căruia se organizează în breaslă așa cum ar fi avut și mai înainte și aleg ca staroste pe Ioniță Lălu¹. În hrisovul domnitorului sînt arătate toate orînduielele ce trebuiesc păzite de staroste și epitropii breslei. Hrisovul prevede obligația pentru toți bacalii de a asculta de staroste și cei 6 epitropi². Ucenicii folosiți în dughene trebuie făcuți cunoscuți starostiei. Marii boieri nu aveau dreptul de a se amesteca în treburile breslei, bacalii de rînd nu puteau deschide dughene înainte de a deschide bacalii de frunte. Din hrisov aflăm că bacalii aveau voie să folosească în dughenele lor ucenici aduși din alte părți, este vorba de bacalii de frunte; faptul acesta dovedește o evidență diferențiere socială în sinul negustoriei botoșănene, apărută ca urmare a dezvoltării comerțului.

În noiembrie 1814, Șcarlat Alex. Calimach dă hrisov lui Marin Odagiu din Botoșani numindu-l staroste peste bacali „ca să aibe a purta de grije și a cîrmui el cu cei trei epitropi aleși ai breslei lor pe bacali³. Prin hrisov se hotărăște ca bacalii să nu mai vîndă mărfurile lor cu prețuri mai ridicate decît cele stabilite de domnie. Starostele se bucura de unele scutiri din partea domniei. El avea dreptul de a ține băcălie fără a plăti dările pe care ceilalți târgoveți le plăteau. Mulți negustori botoșăneni făceau negoț cu mărfuri turcești, alții se ocupau cu vînzarea tutunului.

Activitatea comercială a negustoriei botoșăneni a fost încurajată și de unii domnitori ai Moldovei prin acordarea de scutiri și privilegii. În 1779, Constantin Moruzi întărește pentru negustorii armeni din Botoșani privilegiile pe care aceștia le aveau de la alți domnitori. La vremea deseatinii acești negustori aveau a plăti „cîte 4 parale vechi de stup și rîmătoriu“⁴. În urma unei plîngerii, negustorii pămînteni din Botoșani au primit de la Mihai vodă Suțu, în martie 1794, un privilegiu în care sînt prevăzute o serie de scutiri. Domnul motivează acordarea acestui privilegiu, socotind că negustorii aceștia „nu puțin folos aduc cu negustoria lor și cămării gospod, lăcuitorilor înlesnire la aleșveriușul lor“⁵. Prin hrisovul dat se hotărăște ca negustorii pămînteni din Botoșani să plătească deseatina pînă la 3 lei bucata, să fie scutiți de cîini de olac și alte obligații pe care ceilalți locuitori le aveau. De asemenea cînd merg în alte ținuturi și iarmaroace sînt scutiți de dări, deoarece plătesc birul lor în ținutul Botoșanilor. Domnul atrage atenția ispravnicilor și judecătorilor din alte ținuturi, pe unde ar umbla negustorii botoșăneni și ar avea pricini de judecată, să judece cu dreptate, iar în caz că nu sînt mulțumiți cu judecata ce li s-a făcut, să se adreseze

¹ Dumitru Z. Furnică, *Din istoria comerțului la romini*, București, 1908, pag. 62.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, pag. 285—286.

⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII, p. 127.

⁵ Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 332.

domnului¹. Privilegiul acordat negustorilor botoșăneni a fost întărit în martie 1796 și la 31 august 1799.

În schimbul de produse sînt interesați atît boierii cît și mănăstirile din părțile locului. Documentele botoșănene atestă această stare de fapt din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. La 1766 sînt pomenite în Botoșani dughenele stolnicului Constantin Grecianu². La 1776 sînt pomenite dughenele vistiernicesei Catrina Catargiu și a stolnicului Constantin Kogălniceanu³, iar Ion Calimachi, se amestecă în cumpărătura de oi⁴. În 1793, Mihail Constantin Suțu încredințează veniturile bisericii Uspenia școlii din Botoșani printre care și dughenele acesteia⁵.

Un număr însemnat din dughenele din Botoșani aparțineau mitropoliei din Iași. În 1828, mitropolia din Iași dă vel vornicului Al. Calimachi 51 de dugheni pe care le avea în Botoșani pentru un loc din Iași⁶. În 1832 au fost luate pentru spital 23 de dugheni ale mitropoliei⁷.

Foarte interesați sînt boierii și mănăstirile în comerțul de vite. Pe lîngă că aveau în stăpînirea lor terenuri întinse de pășune, atît boierii cît și mănăstirile se bucurau de privilegiu însemnate din partea domnitorilor. Astfel, la 25 mai 1803, domnitorul Alex. Moruzi dă Smărandei, fiica lui Catinca Moruzi, căsătorită cu Alex. Balș, stăpînul moșiei Dumbrăveni, un hrisov, prin care-i scutește de vama mare, de cornărit și de orice alte dări întîmplătoare cei 500 de boi destinați pentru negoț în fiecare an⁸. Într-o carte domnească din iunie 1803, se vorbește despre vitele de neguțătorie ale mănăstirii Sf. Nicolae Popăuți⁹. De asemenea, în 1818, boierul Manolache Manu avea aprobare domnească de a alcătui tîrg de vite pe moșia Cucorăni¹⁰.

Pe lîngă boieri și mănăstiri cu comerțul de vite se ocupau și un număr însemnat de negustori supuși străini. În catagrafia supușilor străini, din Botoșani, întocmită în anul 1820, sînt trecuți 17 mari negustori de vite. Pentru întreținerea vitelor lor, negustorii arendau moșii cu anul pe care le lăseau necultivate, transformîndu-le în pășuni pentru vite¹¹. Interesul pentru comerțul de vite a crescut și datorită faptului că vitele din această regiune erau foarte mult apreciate în străinătate, în primul rînd caii. În primii ani ai sec. al XIX-lea evreul Lippman, stabilit la Avrămeni în ținutul Botoșani, strîngea cai pentru armata prusacă¹². Caii din această regiune au contribuit la îmbunătă-

¹ N. Iorga, Studii și documente, vol. VII, p. 132—134.

² *Idem*, Studii și documente, vol. V, p. 253.

³ *Idem*, *Istoria Romînilor în chipuri și icoane*, p. 173.

⁴ *Idem*, *Istoria comerțului românesc*, Epoca mai nouă, pag. 47.

⁵ Alex. Papadopol-Calimach, *op. cit.*, pag. 45.

⁶ Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 62.

⁷ Arh. St. Botoșani, fond, Primărie, dosar 9/1832, fila 4.

⁸ Arh. St. Botoșani, fond, Balș, mapa 1, nr. 5.

⁹ Documente privitoare la istoria economică a Romîniei — Orașe și tîrguri — Moldova, seria A, vol. II, București, 1960, p. 33.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 82—91.

¹² N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, Epoca mai nouă, p. 142.

tățirea speciei de cai austrieci și prusaci¹. Piețele din Cernăuți, Lemberg și în special Viena erau aprovizionate numai cu vite din această regiune². La 1828, la Botoșani, era un mare iarmaroc de vite, unul din cele mai vizitate din întreaga Moldovă.

Negustorii botoșăneni mergeau după mărfuri în târgurile din țările vecine aducând de acolo coloniale, manufactură saxonă, pielărie rusească, ceară și tutun³. Negustorul botoșănean Hagi Chicor Buicoglu întreținea legături cu casa de comerț Hagi Constantin Pop din Sibiu⁴, iar în 1822 Măgîrdici Buioliu din Botoșani mergea prin Suceava la vestitul iarmaroc din Lemberg⁵.

Din lipsă de informații nu se poate stabili numărul exact al negustorilor din Botoșani. Totuși pe la începutul sec. al XIX-lea numărul acestora era destul de mare. În condaica liuzilor din 1803 sînt trecuți 77 de negustori hrisovoliți⁶. După o statistică a vistieriei din 1820, privind supușii străini în Botoșani erau 70 de supuși nemțești, după origine: moldoveni, armeni, leși, ruși, germani, greci, bulgari, unguri etc. care se ocupau cu diferite negoțuri⁷. O statistică din 1832 numără la Botoșani 40 de „fabrici”, (de lumînări, de oloiuri, de colțuni, de basmale de tulpane, de pălării, de pânzuri, de piele, de găitanuri, de săpun)⁸. În comerț, așa după cum am văzut, erau interesați și un mare număr de boieri din părțile locului.

Înființarea a noi târguri și iarmaroace în apropierea Botoșanilor⁹ a micșorat posibilitățile de cîștig ale botoșănenilor, care se plîng de mai multe ori de strîmtoarea în care se găsesc și cer să le aprobe înființarea a noi iarmaroace în Botoșani. În plîngerea lor din 16 septembrie 1832, adresată eforiei orașului, negustorii botoșăneni se plîng că târgul se află „în pătîmire” numai din pricina târgușoarelor ce au luat ființă prin apropiere¹⁰. Ei roagă Eforia să intervină la domnitor spre a le aproba înființarea a 8 iarmaroace de vite și alte negoțuri¹¹. În plîngere se arată că în tîrg trăiesc mulți negustori „cari specularisesc neguțătoria în vite”¹² și aduc prin activitatea lor mari venituri țării. Cererea negustorilor botoșăneni a fost satisfăcută. Domnul a aprobat înființarea a 8 iarmaroace anuale (la 1 ianuarie, la 2 februarie, la duminica mare, la 6 august, la 15 august, la 8 septembrie, la 15 octombrie și la

¹ Raportul general despre starea economică a acestei circumscripțiuni cuprinzînd județele Botoșani, Dorohoi, Suceava, 1897, pag. 8.

² *Ibidem*, pag. 6.

³ Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 53.

⁴ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, epoca mai nouă, p. 81.

⁵ *Ibidem*, p. 143.

⁶ Uricariul, VIII, pag. 315.

⁷ Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 82—91.

⁸ Arh. St. Iași, Tr. 644, op. 708, nr. 411, fila 38—39.

⁹ C. C. Giurescu, *Principatele romîne la începutul sec. al XIX-lea*, București, 1957, p. 71. Documente privitoare la istoria economică a Romîniei — Orașe și târguri — Moldova, seria A, vol. II, București, 1960, pag. VII.

¹⁰ Arh. St. Botoșani, fond Primărie, dosar 9/1832, fila 4.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Arh. St. Botoșani, fond Primărie, dosar 9/1832, fila 4.

6 decembrie)¹. Cele 8 iarmaroace existau și în 1842². În 1844 domnitorul aprobase la Botoșani înființarea a 12 iarmaroace anuale³ deoarece, așa după cum afirmă chiar botoșănenii, piața este cea mai potrivită pentru diferite negoțuri, dar mai cu seamă pentru vite⁴. În aprilie același an obștia locuitorilor din orașul Botoșani trimite o jalbă domniei, cerind aprobarea pentru 3 iarmaroace anuale de câte o săptămână fiecare: între 22–27 iulie, între 20 august–29 august, și al treilea să înceapă din duminica I a postului mare, adică a doua zi după sf. Teodor⁵. Locuitorii arată că la Botoșani se pot găsi cîrduri de vite pe care negustorii străini le caută în mod deosebit. Se cere ca după aprobarea iarmaroacelor, de către domnitor, acestea să fie publicate atît în Bucovina cît și în Galiția cu care Botoșani se găsesc în bune relații comerciale. Numărul acelora care se ocupau cu comerțul de vite era tot mai mare. În 1845, la Botoșani, era o breaslă a precupeților de vite care se ocupau numai cu practicarea acestui fel de comerț⁶.

Și comerțul de rachiu și băuturi spirtoase ia o mare amploare mai ales datorită înmulțirii velnițelor care prelucrau cereale stricate și cartofi. Numărul acelora care se ocupau cu vînzarea băuturilor, în primul rînd rachiul, în 1832, ajunsese la 131 din care 79 moldoveni, 6 armeni și 46 evrei⁷. În 1832 existau în Botoșani 63 de bresle⁸ din care o parte erau bresle de negustori, o parte ale meșteșugarilor care singuri își vindeau obiectele pe care le produceau. La 1832 cînd s-a făcut catagrafia populației din Botoșani existau în acest oraș 45 de blănari⁹.

Prosperitatea comerțului botoșănean a contribuit la dezvoltarea orașului fapt remarcat de mulți călători străini și de contemporani, în scrierile lor. Astfel istoricul Dionisie Fotino, la 1800, socotește Botoșanii al doilea oraș comercial după Galați¹⁰. Trecînd prin Botoșani, în 1805, călătorul Vincenz Ratthyani arată că piața orașului e spațioasă și înconjurată cu o mulțime de maghernite...“ închiriate foarte scump, pentru că comerțul mic este liber... și puțin impus“¹¹. De asemenea Max Friedrich Thielen, în cartea sa „Die Europäische Turkey“ apărută la Viena în 1828, spune despre locuitorii Botoșanilor că fac „un comerț foarte viu care se întinde pînă la Brody, Brünn și Leipzig“¹².

¹ Arh. St. Botoșani, fond Primărie, dosar 9/1832, fila 4.

² Documente privitoare la istoria economică a României — Orașe și țîrguri — Moldova, seria A, vol. II, București, 1960, pag. 272.

³ *Ibidem*, pag. 289.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Arh. St. Iași, K. 1845, fila 92

⁷ Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 179.

⁸ *Ibidem*, pag. 311.

⁹ *Ibidem*, pag. 319.

¹⁰ Alex. Papadopol-Calimah, *op. cit.*, pag. 2.

¹¹ Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 51.

¹² *Ibidem*, pag. 53.

III. DATE PRIVIND DEZVOLTAREA COMERȚULUI BOTOȘĂNEAN ÎN A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-lea

Prin acordarea libertății comerțului pe Dunăre și Marea Neagră, tratatul de la Adrianopole (1829) a făcut posibilă antrenarea Țării Românești și Moldovei în schimburile comerciale și cu țările capitaliste din apusul Europei. Din cauza poziției sale geografice, fiind mai îndepărtat de principalele porturi ale țării (Galați și Brăila), Botoșanii continuă să întrețină legături comerciale cu Austria față de care se găsea în imediată apropiere¹. Pe măsura dezvoltării căilor de comunicații, ținutul din nordul Moldovei a fost tot mai mult atras în schimbul de produse și cu alte țări capitaliste din apusul Europei. Găsind piețe de desfacere în țările Europei centrale și de apus, burghezia și moșierimea botoșăneană sînt tot mai mult interesate în comerțul cu vite și cereale, produsele caracteristice ale acestei regiuni. În agricultură au început a fi folosite mașinile. Încă din 1854, la Botoșani, exista o firmă comercială „J. Abramovitz” care aducea mașini agricole și fierărie din Anglia și Germania². În scopul valorificării grîului, în condiții cît mai avantajoase, continuîndu-se tradiția vechiului comerț cu făină, la Botoșani, încă din 1855 a fost înființată societatea morilor cu aburi „Gavriel Abramovici și Sava Freifeld”³ care măcina mari cantități de făină pe care le vindea în țară și străinătate. Se poate conchide, că începînd pe la jumătatea sec. al XIX-lea, la Botoșani, a început să crească interesul pentru comerțul cu cereale. Comerțul cu cereale a devenit predominant după ce guvernul austro-ungar a refuzat să mai permită intrarea vitelor din România în Austro-Ungaria și după 1886 cînd guvernul român a introdus tariful autonom. Pînă la introducerea tarifului autonom, pe primul loc în comerțul Botoșanilor s-au găsit vitele. Așa cum rezultă din presa de mai tîrziu, în fostul județ Botoșani, pe la 1867, erau multe herghelii de cai, renumite în întreaga Moldovă, ca cele de la Dumbrăveni, Ripiceni, Dămăcheni, și Zvorîștea unde se creșteau cai pentru comerț⁴.

Viața comercială a orașului și fostului județ Botoșani a fost sprijinită și de Camera de comerț și industrie, înființată în 1868, instituție, care a apărut interesele burgheziei și moșierimii botoșănene. Primii conducători ai Camerei au fost numiți, iar cele dintîi alegeri s-au ținut în anul 1874. Dîndu-se curs instrucțiunilor pentru organizarea alegerilor, s-a făcut o statistică a negustorilor din oraș care

¹ În cartea sa „Beschreibung der Moldau und Walachei”, ediția Breslau, 1854, F. Neugebauer arată că din ținutul Botoșani trec produse în Austria de 100.000 galbeni și în Turcia de 2000 galbeni. Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 54.

² Curierul român din 16 ianuarie, 1903.

În Raportul general despre starea economică a circumscripțiunii 1903—1904 se arată data de înființare anul 1844, p. 93.

³ Arh. St. Botoșani, fond Primărie, dosar 4915/1901, fila 111.

⁴ Raport general despre starea economică a jud. Botoșani, Dorohoi și Suceava, 1897, pag. 8.

aveau dreptul de a alege organele de conducere ale camerei¹. Potrivit acestei statistici în Botoșani, în 1874, se aflau 285 de comercianți ce întruneau condițiile prevăzute de lege². Camera de comerț și industrie din Botoșani a apărut interesele moșierimii și burgheziei botoșănene, care, fiind legată de comerțul cu vite și cereale nu erau interesate în dezvoltarea industriei, excepție făcând industria morăritului. Apărind interesele burgheziei și moșierilor botoșăneni, Camera de comerț și industrie se va situa în multe privințe pe poziții care contraveneau tendințelor de dezvoltare ale capitalismului de la sfârșitul sec. al XIX-lea.

Organizarea comerțului de vite în cât mai bune condiții a fost o preocupare de seamă a autorităților locale. Ținând seama de marea însemnătate a comerțului de vite și urmărind să asigure venituri tot mai mari comunei, autoritățile comunale au organizat începând de la 1873 un mare iarmaroc anual. La 21 octombrie 1872, președintele comisiiei interimare din Botoșani propune înființarea unui iarmaroc de vite. Întrucît se credea că la acest iarmaroc va veni un număr mare de vite nu numai din județul Botoșani, ci și din județele Dorohoi și Iași „care sînt renumite pentru cultivarea vitelor“³ s-a fixat ca loc pentru ținerea iarmarocului Cîmpul Copoului care prezenta mari avantaje în privința adăpării și pășunatul vitelor. Organizatorii cereau să se destăineze iarmarocului 40–50 de fălci întrucît, afirmau ei, iarmarocul din Botoșani, în privința vînzării și cumpărării de vite „se crede a fi cel dintîi în România“⁴. În scopul asigurării unei activități cît mai bogate, organizatorii iarmarocului propun scutirea de orice taxă a tuturor soiurilor de comerț, negustorilor de vite să li se asigure staționarea, pășunarea și adăparea gratuită a vitelor. Se propune construirea unor șoproane și grajduri pentru adăpostirea vitelor. Propunerile organizatorilor au fost însușite de primăria orașului și aduse la îndeplinire. Organizarea iarmarocului a fost făcută cunoscut prin Monitorul Oficial, Foia publicațiilor oficiale, „Romînul“ și „Curierul“ cît și în alte jurnale. S-au trimis adrese tuturor primărilor comunelor urbane din țară. Ținerea iarmarocului a fost fixată între 1–15 septembrie în fiecare an. În anunțul primăriei orașului, publicat în ziarul „Romînul“ din 14 și 15 august 1873, se arată că iarmarocul de la Botoșani este pentru toate felurile de comerț și în mod deosebit, „pentru comerțul a tot soiul de vite“⁵.

Primul iarmaroc s-a deschis la 1 septembrie 1873. Schimburile comerciale în cele două săptămîni de iarmaroc, în primul rînd comerțul de vite, nu au satisfăcut așteptările organizatorilor iarmarocului. De la 1 la 15 septembrie 1873 s-au vîndut doar 800 de vite mari la care se adaugă vînzările de porci, oi și viței⁶. În 1874 s-au vîndut 844 vite cunute din care foarte căutați au fost boii⁷. Nivelul scă-

¹ Arh. St. Botoșani, fond Primărie, dosar 9/1874, fila 30.

² *Ibidem*, fila 30.

³ *Ibidem*, fila 16.

⁴ *Ibidem*, fila 17.

⁵ *Ibidem*, fila 72.

⁶ *Ibidem*, dosar Înființarea Iarmarocului, 1873.

⁷ *Ibidem*

zut al vinzărilor de vite în săptămânile de iarmaroc se explică prin aceea că un număr însemnat de crescători de vite își vindeau vitele direct din gospodării, astfel de vânzări fiind, pentru ei, mult mai avantajoase. Crescătorii de vite preferau să-și vîndă vitele de pe loc, deoarece acestea aduse la iarmaroc slăbeau și nu se mai putea obține pe ele prețurile dorite.

Vinzările de pe loc constituiau o parte însemnată a comerțului de vite botoșănean. Numai așa se poate explica faptul că din nordul Moldovei, înainte de introducerea tarifului autonom, anual, se vindeau în Austro-Ungaria vite în valoare de peste 25 milioane franci¹. Această situație a făcut ca în anul 1875, înainte de deschiderea iarmarocului, primăria să ceară locuitorilor să participe cu mai mult interes, anunțînd pe comercianți că vor fi scutiți de plata patentei, iar barăciile, grajdurile și șurile vor fi închiriate cu prețuri foarte mici. Dar, în ciuda avantajelor create de autoritățile comunale, crescătorii de vite continuau să-și vîndă vitele de pe loc, pentru ei fiind mult mai avantajos. Din această cauză, comerțul cu vite, în timpul iarmarocului, niciodată nu va atinge un nivel prea ridicat.

Pe lângă vite, în zilele de iarmaroc, se vindeau și alte produse printre care și mașini agricole. În raportul comisiei însărcinate cu studierea a tot ce este necesar pentru organizarea iarmarocului se arată că locul numit Cîmpul Copoului rămîne fixat pentru vite și mașini agricole². Din documente nu rezultă ce fel de mașini agricole erau vîndute și de unde erau aduse. Faptul acesta dovedește însă interesul din ce în ce mai mare pentru folosirea mașinilor în agricultură.

În timpul zilelor de iarmaroc se făcea un însemnat comerț cu băuturi spirtoase. Rachiul era procurat de negustori de la cele 3 mari fabrici de spirt din fostul județ Botoșani³. În luna august 1874, la primăria orașului, s-au depus peste 30 de cereri pentru a se obține permisiunea vînzării băuturilor în barăciile primăriei, construite în acest scop⁴. În zilele iarmarocului vînzările și cumpărările nu se făceau numai pe Cîmpul Copoului ci pe toate străzile și locurile virane ale tirgului, orașul întreg fiind un adevărat iarmaroc⁵.

Comerțul cu vite al acestei regiuni a primit o puternică lovitură din partea Austro-Ungariei care, în 1882, a interzis cumpărarea vitelor sub pretextul unor măsuri sanitare. Decăderea comerțului de vite a devenit evidentă după 1886, cînd guvernul român a introdus tariful autonom și între cele două țări a început războiul vamal. De la 25 mil.

¹ Din întreaga țară se vindeau în Austro-Ungaria vite în valoare de 65 milioane franci din care acestei regiuni îi reveneau peste 25 milioane franci. (Raportul general despre starea economică a acestei circumscripțiuni cuprinzînd județele Botoșani, Dorohoi, Suceava, 1897, pag. 7).

² Arh. St. Botoșani, fond Primărie, dosar Inițiințarea Iarmarocului, 1873.

³ În județul Botoșani pînă la 1900 existau fabricile de la Dumbrăveni (1854), Corni (1864), Deleni (1874). Raport general despre starea economică a acestei circumscripțiuni, 1903—1904, pag. 93.

⁴ Arh. St. Botoșani, fond Primărie, dosar Inițiințarea iarmarocului, 1873.

⁵ *Ibidem*.

franci, valoarea comerțului de vite înainte de introducerea tarifului autonom, în 1887, valoarea acestui comerț a scăzut la 1.600.000 lei și peste 3 ani, în 1890, la 525.000 lei, pentru ca peste 4 ani, în 1894, acest comerț să fie desființat cu totul, iar cultura vitelor părăsită¹. Arătînd care au fost urmările tarifului autonom pentru nordul Moldovei, secretarul Camerei de comerț și industrie din Botoșani, în 1894, scria următoarele: „noi cu tot dreptul putem zice că am fost cei mai oropșiți. Am pierdut una din cele mai lucrative și mai mănoase ramuri ale ocupațiunii noastre și anume creșterea vitelor, care astăzi nemaifiind căutate în străinătate, din cauza lipsei de debușeuri, între care cel mai însemnat Austria, au degenerat”². Creșterea vitelor una din ocupațiile principale ale populației din această regiune a decăzut. „Debușeurile lipsind, — se spune în raportul Camerei, din 1897, către minister — populațiunea rurală a părăsit cultura vitelor, nu se mai ocupă decît atîta cît pretind necesitățile de muncă și cerințele de hrană”³.

Cu toate acestea comerțul cu vite continua să se facă pe plan local, dar era neînsemnat. Iarmarocul de la 1—15 septembrie 1889, arată secretarul Camerei de comerț și industrie, a fost cît se poate de slab. Afaceri s-au încheiat foarte puține. Comercianții străini n-au fost mai deloc⁴. Din cele 2.039 vite care au fost aduse la iarmaroc spre vînzare, au fost vîndute doar 1065⁵. La iarmarocul din 1891 timp de 6 zile nu s-a făcut nici o vînzare⁶.

Deoarece vitele nu mai erau căutate, locuitorii regiunii au început să se ocupe mai intens cu agricultura. În raportul Camerei de comerț și industrie, din 1897, adresat ministerului, cu privire la agricultură se scrie următoarele: „Cu introducerea tarifului autonom la 1886, adică o dată cu ruperea relațiilor cu Austro-Ungaria, agricultura acestei regiuni intră într-o fază nouă... „Agricultorii noștri văzînd că cultura vitelor nu mai rentează fiindcă lipsesc debușeurile, au început a se întinde în cultura agricolă; toate șesurile, și toate cîmpiile întinse care serveau de imașuri, s-au arat, fiecare a căutat ca să suplinească avantajele materiale ce i le dă cultura vitelor prin cultura cerealelor”⁷. Se cultiva mai cu seamă grîul, care transformat în făină putea fi mai ușor vîndut. În 1880 grîul a fost cultivat pe o întindere de 23.000 ha⁸, în 1894, cultura grîului a crescut cu 15.000 ha ajungînd la 38.000 ha⁹. Prețul pămîntului a crescut pînă la 700 lei falcea¹⁰. În doi ani — 31 iulie

¹ Raport general despre starea economică a acestei circumscripțiuni cuprinzînd județele Botoșani, Dorohoi și Suceava, 1897, p. 7.

² Buletinul Camerei de comerț și industrie, nr. 90/1891, pag. 1—2.

³ Raport general despre starea economică a acestei circumscripțiuni cuprinzînd județele Botoșani, Dorohoi și Suceava, 1897, pag. 7.

⁴ Buletinul Camerei de comerț și industrie, nr. 27, 1889, pag. 7—8.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, nr. 55/1891, pag. 8.

⁷ Raport general despre starea economică a acestei circumscripțiuni cuprinzînd județele Botoșani, Dorohoi și Suceava, 1897, p. 16.

⁸ *Ibidem*, p. 17.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 18.

1885 — 31 iulie 1887 Societatea morilor de aburi din Botoșani a măcinat 18.543.458 kg de făină¹ pe care a vîndut-o în localitate, în împrejurimi în țară și în străinătate. Făina de Botoșani se bucura de o largă apreciere nu numai în țară ci și în străinătate. La expoziția de la Paris din 1889, „Prima Societate a morilor de aburi din Botoșani“ a obținut marea medalie de aur, combătînd cu succes făina ungurească pe care a lăsat-o cu mult în urmă fiind mai rentabilă la panificație.

În raportul Camerei de comerț și industrie privind starea economică a circumscripției a IX-a pe anul 1888, se arată că la Botoșani, se făcea un foarte întins comerț cu cereale. Din cele 26.486.300 kg marfă vîndută în primele 6 luni, 18.201.100 kg au fost cereale². Pînă la 1 septembrie 1888 la Botoșani, s-au vîndut 2500 vagoane grîu cu 1475 lei vagonul³. În primele 6 luni ale anului 1889 de la Botoșani s-au exportat: 7571 tone porumb, 9891 tone făină și 3316 tone leguminoase⁴. Rezultă din datele prezentate mai sus că începînd cu anii 1886—1887 pe primul loc în comerțul botoșănean, au trecut cerealele.

Datorită creșterii comerțului cu cereale balanța comercială a orașului Botoșani continuă să rămînă favorabilă. În primele 6 luni ale anului 1888 s-au importat 3.258.400 kg marfă și au fost exportate 26.486.300 kg⁵. Botoșanii aveau legături comerciale cu multe țări din Europa și cu numeroase centre din țară. Statele cu care Botoșanii se găseau în strînse relații comerciale sînt: Germania, Austro-Ungaria, Franța, Anglia, Belgia, Elveția, Olanda și Italia⁶. Se vindeau cereale, făină, vite, porci, lemn de construcție, ouă etc. Se cumpăra fier, zahăr, cărbuni de piatră, piatră de var, mașini agricole, vitriol, apă minerale, uleiuri, coloniale, vin, sficlarie, cafea, blănării, ciment ș.a.⁷. De asemenea cantități însemnate de cereale erau vîndute în Germania. Aceste țări cumpărau de pe piața botoșăneană cereale, mai cu seamă porumb și vindeau produse fabricate. În cursul a trei luni — martie, iunie și august 1889 — în Germania și Austro-Ungaria s-au vîndut cereale în valoare de 356.000 franci, timp în care în alte țări nu s-a făcut nici o vînzare sau dacă s-au făcut indirect prin porturile Galați și Brăila s-a ajuns la valoarea de 227.025 franci⁸.

Menținerea legăturilor comerciale cu aceste țări se explică în bună parte și prin poziția geografică a Botoșanilor. Pentru producătorii de cereale botoșăneni era mai rentabil să plătească marile taxe vamale impuse de Austro-Ungaria și Germania decît să-și transporte cerealele pînă la Brăila și Galați. În raportul adresat ministerului în 1897, se spune că a fost o vreme cînd agricultorii din această regiune se su-

¹ Buletinul Camerei de comerț și industrie, nr. 3, oct. 1888, p. 7.

² Raportul Camerei de comerț și industrie, 1888, p. 13, 14—16.

³ Buletinul Camerei de comerț și industrie, sept. 1888, p. 6.

⁴ *Ibidem*, nr. 10, 1889, p. 6—7.

⁵ Raportul Camerei de comerț și industrie, 1888, p. 14—16.

⁶ *Ibidem*, p. 13, 14.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Buletinele Camerei de comerț și industrie, nr. 16, 22, 27, 1889, p. 5, 8.

puneau plății vămii austriece și transportării grinelor în Austro-Ungaria, unde le venea mai avantajos decât să le ducă la Brăila și Galați.

Rezultă că în ciuda taxelor vamale ridicate impuse de Germania și Austro-Ungaria, piața botoșăneană continuă, ca și mai înainte, să fie strâns legată de piețele de desfacere din aceste țări. Cum însă aceste țări, la sfârșitul sec. al XIX-lea, duc o politică protecționistă piața botoșăneană a avut de suferit și comerțul cu cereale a început să decadă. În această situație Camera de comerț și industrie va cere ministerului, în repetate rânduri, reducerea tarifului pe C.F.R. pentru transportul cerealelor din această regiune.

Pe măsură ce în Imperiul Austro-Ungar se dezvoltă agricultura, mai cu seamă în Ungaria, guvernul imperiului va duce o politică protecționistă față de cerealele românești și va începe să le facă concurență pe piețele externe. Un reprezentant al intereselor agricultorilor din Austro-Ungaria, Cavalerul Ferdinand Krapz von Liverhoff șeful secțiunii comerciale din guvernul de la Viena susținea într-o scrisoare, că grâul românesc este inferior celui unguresc și că acest grâu se vinde în Franța, Anglia, Italia și Belgia ca produs unguresc².

Din 1892, Austro-Ungaria și Germania au intrat în uniunea vamală a Europei Centrale și au mărit taxa de import pentru cerealele românești de la 3 mărci la 5 mărci. Deoarece piața botoșăneană era legată în primul rând de Austro-Ungaria se înțelege că o asemenea politică va determina o slăbire a comerțului cu cereale botoșănean. Într-adevăr comerțul cu cereale în 1892 era foarte slab. Referindu-se la puținele vânzări de cereale din cursul anului 1892, ziarul „Curierul român” scria că motivul stagnațiunii pe piața noastră este-n cea mai mare parte această taxă de 5 mărci la 100 kg cereale, ceea ce face imposibil exportul spre Germania³. Prețurile cerealelor sînt în scădere; față de 1891, prețul unui vagon de grâu a scăzut pînă în 1894 cu 56%, ovăzul cu 48%, porumbul 37%⁴. Suprafețele însămînțate cu grâu au început să scadă. Din 1894 pînă în 1896 suprafața însămînțată cu grâu a scăzut cu 16.500 ha ajungînd la 21.500 ha.

Pînă în 1898 prețul grâului s-a menținut la 1450 lei vagonul, prețul din 1888, dar continua să rămînă nevîndut. În 1898 s-au vîndut numai 150 de vagoane, ceea ce reprezintă 20—25% din stocurile existente⁵. Numărul polițelor protestate crește de la an la an. În 1899 au fost protestate 1166 de polițe⁶.

Decăderea comerțului botoșănean în care, după 1886, au predominat cerealele, pe lîngă cele arătate mai sus, a fost determinată și de criza agrară de la sfârșitul secolului al XIX-lea care a cuprins țările din

¹ Raport general despre starea economică a acestei circumscripțiuni cuprinzînd județele Botoșani, Dorohoi și Suceava, 1897, p. 23.

² *Ibidem*, nr. 22, p. 3, 4, 5.

³ *Curierul român*, nr. 9/1892.

⁴ Buletinul Camerei de comerț și industrie, nr. 62/1892 și nr. 78/1893, p. 8.

⁵ *Ibidem*, nr. 1 și 2, 1893, p. 1—2.

⁶ *Ibidem*, anul 1899.

Europa Occidentală, Rusia iar apoi S.U.A.¹. Referindu-se la calmul de pe piața botoșăneană, din 1892, ziarul amintit arată că acesta provine din cauza „depozitelor prea mari ce s-au aglomerat de mai multe luni pe piețele principale ale Europei, depozite care vor crește încă prin sosirea continuă a produselor ce plutesc peste ocean”². La cele arătate mai sus se adaugă și cauze interne. În agricultura regiunii se foloseau metode și unelte de muncă înapoiate ceea ce a avut ca urmare obținerea unor cereale de proastă calitate, care erau concurate cu ușurință de alte state ale Europei și de America. Un reprezentant al intereselor românești la Württemberg (Germania), Gottlieb Benger, referindu-se la grâul românesc care se importa în Germania de comercianții din Mannheim, arată că „numai cu greu și în condițiuni neavantajoase poate suporta concurența cu celelalte grâne străine”³.

Alarmată de starea grânelor românești peste hotare Camera de comerț și industrie Botoșani cere ca în agricultură să se folosească în mai mare măsură mașinile... „ca România să poată concura cu succes cu statele agricole ale Europei Centrale, fără să mai vorbim de America, ar trebui să se facă uz de toate invențiunile tehnice și științifice pe tărîmul agriculturii”⁴. Marii cultivatori erau îndemnați să folosească pe moșiile lor mașini (ex. mașini de secerat și legat) semințe bune și bine selecționate.

Insuficiența rețelei căilor de comunicații (drumuri, șosele, căi ferate) și lipsa vagoanelor au contribuit în mare măsură la decăderea comerțului cu cereale. În anul 1888, pe teritoriul fostului județ Botoșani se găseau 72 km de cale ferată, 81 km șosea națională, 108 km șosea județeană, 152 km comunală și 65 km șosea vecinală⁵. Această rețea de căi de comunicații era absolut insuficientă față de necesitățile comerțului. Ținînd seama de starea proastă a drumurilor și șoselelor, producătorilor de pe malul Prutului, le era necesar pentru a ajunge la Botoșani, 3 zile și poate chiar mai mult.

O mare lovitură pentru orașul Botoșani a fost construirea căii ferate de pe valea Jijiei, Iași—Dorohoi. Cultivatorii din părțile dinspre Prut ale fostului județ Botoșani nu mai ajungeau cu cerealele lor pînă la Botoșani. Avînd posibilitatea transportului lor pe C.F.R. ei le încărcău în vagoane în gările : Carasa, Vorniceni, Ungureni și Trușești și le trimeteau la Iași. „Prin construirea acestei linii Iașul a avut mult de cîștigat, de asemenea Dorohoiul. Botoșanii au fost despărțiți de o mare parte din regiunile de unde mai înainte se aprovizionau cu grîu, fapt ce a dus la decăderea comerțului botoșănean și a orașului. Prin urmare linia de care e vorba se scrie în Buletinul Camerei de comerț și industrie — în loc să ne aducă foloase... din contră ne dă lovitura de moarte”⁶,

¹ Manual de economie politică, București, 1956, p. 261.

² *Curierul român*, nr. 3/1892.

³ Buletinul Camerei de comerț și industrie, nr. 63/1892, p. 5.

⁴ *Ibidem*, nr. 63/1892, p. 5.

⁵ Raportul Camerei de comerț și industrie, 1888, p. 11.

⁶ Buletinul Camerei de comerț și industrie, nr. 8/1888, p. 3—4.

Greutăți mari în vânzarea cerealelor făcea și compania căilor ferate Lemberg-Cernăuți-Iași, care a redus timpul de încărcare a unui vagon de la 3 zile la 24 de ore, a mărit taxa de magazinaj și nu garanta de marfă pe timpul parcursului. Trecerea liniilor ferate controlată de această companie în administrația statului român (18 oct. 1888) nu a schimbat cu nimic situația. Lipsa vagoanelor pentru transportul cerealelor a fost una din cele mai mari greutăți în fața comercianților de cereale. Negustorii de cereale nu pot respecta termenele fixate, din care cauză cumpărătorii anulează contractele și „părăsesc piața Botoșanilor mai cu seamă cumpărătorii germani”¹.

După o scurtă perioadă de înflorire (ultimii ani ai deceniului al 9-lea din sec. al XIX-lea) comerțul botoșănean a început să decadă. Datorită unor cauze de durată mai lungă, comerțul botoșănean nu și-a putut reveni din starea de decădere tot timpul ultimului deceniu al sec. al XIX-lea.

La sfârșitul sec. al XIX-lea Botoșanii ne apar ca un mare târg în care comerțul stagnează; din zi ce trece ruina lui se vede crescând, comercianți de tot felul, meseriași, cărăuși, birjari, cotigari, în fine toți acei care altădată aveau cu ce se îndeletnici, astăzi cu toții stau neavînd ce face din cauza totalei lipse de tranzacțiuni. Mulți dintre comercianți închid seara magazinele fără să fi făcut măcar safta, iar cei care plătesc chirie de mii de lei anual închid seara cu 4–5 lei vânzare zilnică². Cea mai mare parte din negustori se găseau în încetare de plăți pe piață, unii declarați în stare de faliment, alții așteptînd aceeași soartă³.

În condițiile restrîngerii tot mai pronunțate a comerțului cu Germania și Austro-Ungaria, burghezia și moșierimea botoșăneană, care uneori cerea guvernului să facă concesii importante acestor țări, începe a se orienta tot mai pronunțat spre țările Orientului apropiat. Această orientare va dăinui în primii ani ai sec. al XX-lea fiind întărită și de o însemnată animație pe piața Botoșanilor ca urmare a înțelegerii comerciale turco-romîne din 13/28 aug. 1900⁴.

Fiind strîns legată de moșierime, burghezia botoșăneană se situează pe o poziție ostilă acelor grupări ale burgheziei romîne care se pronunța pentru încurajarea industriei naționale. Poziția burgheziei botoșănene a fost clar formulată de Lazăr Teodoru secretarul Camerei de comerț și industrie. Referindu-se la legea din 1877 privind încurajarea industriei naționale, el scrie următoarele: „Așa se fac legile la noi, experiența de toate zilele a dovedit că tot ce am copiat este rău și nu se potrivește nicidecum, nici cu obiceiurile străvechi și nici cu natura locuitorilor acestor țări”⁵. Această cameră sprijinea tot ce era în avanta-

¹ *Buletinul Camerei de Comerț și industrie*, nr. 29, 1889, p. 2.

² *Ibidem*, nr. 20, 1900, p. 2.

³ *Ibidem*, p. 3.

⁴ Prețul grîului s-a ridicat pînă la 1310 lei vagonul iar a orzului pînă la 1020 lei vagonul (*Buletinul Camerei de comerț și industrie*, nr. 32, august 1900, p. 4).

⁵ *Buletinul Camerei de comerț și industrie*, anul 1888, sept., p. 6.

jul producătorilor și comercianților de cereale. Ea a salutat cu o deosebită satisfacție dorința reprezentanților unui mare stabiliment de moară din Germania „Vürzeuer Kunstmühlen Werke & Biscuits Fabriken“ de a intra în relațiuni directe cu comercianții de cereale din ținutul Botoșani.

Dezvoltarea comerțului a impus organizarea în orașul Botoșani a învățămîntului comercial. În 1877 a luat ființă școala de meserii în care se predau și obiecte de învățămînt privind comerțul. Convinși de necesitatea învățămîntului comercial, un număr de profesori se oferă a preda gratuit pentru ucenici, făcînd apel la comercianții din oraș să-și trimită ucenicii la școală¹. Aceste cursuri au fost predate de Ștefan Gane, Dr. Possa, N. Răutu, Teofil Popescu, Ion Cezar Tăslăuanu și Lazăr Teodoru².

Cursurile erau însă slab organizate, lipseau programele de studiu, se preda elevilor peste prescripțiile regulamentului. Pregătirea elevilor era slabă. Într-un raport de inspecție făcut la școala de meserii se fac următoarele observații cu privire la pregătirea elevilor: „La răspunsurile de fizică, curs de mașini, curs ferat, cea dintîi predată de H. Orghidan, cele de al doilea de H. Herlescu toți elevii seamănă cu niște papagali. Elevii au răspuns mai bine la aritmetică predată de Pompas și la geometrie. La contabilitate erau așa de slabi, încît nici nu știau ce se chiamă debit și credit“³.

Cererile pentru organizarea învățămîntului comercial sînt tot mai dese. Camera de comerț și industrie din Botoșani ridică în numeroase rînduri problema învățămîntului comercial, cerînd să se înființeze și la Botoșani o școală comercială întreținută de stat. În 1891, se cere înființarea unei școli de agricultură model, pe moșia Popăuți de la marginea orașului, iar în 1892 se cere înființarea unor școli de adulți pentru ucenicii patronilor.

În orașul Botoșani au fost înființate și instituții de credit. Încă din 1862 exista firma Bereș Moschowitz care se ocupa cu acordarea de împrumuturi la comercianți⁴. În 1876 a fost întemeiată o casă de economii care a durat pînă în 1891⁵, iar în 1884 a luat ființă o sucursală a B.N.R. în forma unei societăți pe acțiuni. În ianuarie 1890 președintele Camerei de comerț și industrie cere să se înființeze un institut de credit comercial care pe lingă operațiunile de bancă, să se ocupe și cu operațiunile warante. În 1892 a fost înființată Societatea de economie Botoșani și în 1894 o sucursală a Băncii agricole în forma unei societăți pe acțiuni.

Din cele prezentate pînă acum se poate conchide că viața comercială a orașului Botoșani de la începuturile tîrgului și pînă la începutul secolului al XX-lea a fost rezultatul dezvoltării producției de mărfuri și produse provenite din atelierile meșteșugărești iar în secolul al XIX-lea mai ales din agricultură.

¹ Buletinul Camerei de comerț și industrie, nr. 11/1889, p. 8.

² *Ibidem*, nr. 3/1889.

³ *Ibidem*, nr. 64/1891, p. 3—5.

⁴ Registrul analitic al firmelor sociale.

⁵ Raportul Camerei de comerț și industrie, 1888, p. 14.

În ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea comerțul de export al orașului este dominat de cereale. Comerțul cu vite și cereale, în condițiile dezvoltării capitalismului, antrenează pe negustorii din acest oraș pe principalele piețe de desfacere ale Europei (Germania, Austro-Ungharia etc.) legându-i astfel de toate manifestările pe plan internațional ale economiei capitaliste. Criza agrară de la sfârșitul sec. al XIX-lea a determinat o bruscă scădere a prețurilor la produsele agricole și stocarea lor.

Sprijinind politica comercială legată de agricultură burghezia și moșierimea botoșăneană au contribuit în mare măsură la rămânerea în urmă din punct de vedere economic a orașului din nordul Moldovei. Viața economică a orașului a rămas dominată de agricultura ținutului înconjurător puțin dezvoltată. Din această cauză, Botoșanii, altădată însemnat centru economic al Moldovei, n-au crescut în ritmul dezvoltării capitaliste, ajungând un oraș lipsit de importanță. Botoșanii au rămas un oraș al negustorilor de cereale și al moșierilor din satele județului, unde multă vreme nu s-a simțit nici un suflu al progresului și reînnoirii.